

УДК 398.47(161.2):159.962/.963
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.03.586>

РЕАЛЬНІСТЬ «ІРРЕАЛЬНОГО»: ПРОГРАМУВАЛЬНІ ФУНКЦІЇ СНОВИДІННЯ В МАГІЇ НАВІЮВАННЯ (НА МАТЕРІАЛІ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ)

Андрій ТЕМЧЕНКО
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3999-9459>
доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри історії України,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
бульвар Шевченка, 81, м. Черкаси, 18000, Україна,
e-mail: temchen@ukr.net

У традиційній культурі існують обрядові механізми, за допомогою яких в обмеженому режимі відбувається регульоване навіювання. Відповідні практики нагадують методи директивного гіпнозу, що використовували українки стосовно своїх чоловіків. Важливою ознакою таких практик є визначення часу і місця проведення обряду. Сприятливими вважалися ночі з четверга на п'ятницю і з суботи на неділю, що обумовлене міфологічною семантикою цих днів тижня.

Метою публікації є висвітлення семантичних зв'язків між сновидінням, міфом і реальністю, а також спроба смислової реконструкції обрядів з елементами гіпнозу.

Методи дослідження передбачають застосування таких засобів наукового пізнання, які використовуються в суміжних галузях, а саме: психології, мовознавстві, історії, філософії, культурній антропології.

Отримані результати. У «буденному» світогляді сновидіння сприймається як реакція психіки на повсякденну діяльність, натомість у традиційній культурі воно може формувати її «порядок денний». Отже, сновидіння здатне не лише перезавантажувати систему, але певним чином перепрограмувати її функціональні можливості. Властивість психіки до програмування і самопрограмування може бути довільною і регульованою. Довільне перезавантаження пов'язане з психофізичними функціями сновидіння (відновленням ресурсів, переробкою інформації, компенсацією нереалізованих бажань і потреб, адаптацією психіки до нових умов).

Ключові слова: гіпноз, криниця, магія, місточок, міф, моделювання, навіювання, обряд, підсвідоме, психіка, п'ятниця, репродукція, ритуал, сновидіння, стереотип, субота, чарування, четвер, шлюб, déjà vu.

Andriy TEMCHENKO
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3999-9459>
Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of the Ukrainian History
of the Bohdan Khmelnytsky National University
of Cherkasy,
boulevard of Shevchenko, 81, Cherkasy, 18000, Ukraine,
e-mail: temchen@ukr.net

REALITY OF «IRREAL»: PROGRAMMING FUNCTIONS OF DREAMING IN THE MAGIC OF SUGGESTION (A STUDY OF TRADITIONAL CULTURE OF UKRAINIANS)

Introduction. The programming functions of dreaming in the magic of suggestion are analyzed in the article.

The purpose of the publication is highlighting of the semantic connections between dreams, myth and reality, as well as an attempt of the meaningful reconstruction of rites with elements of hypnosis.

Research methods involve the use of such means of scientific knowledge that are used in related fields, namely: Psychology, Linguistics, History, Philosophy, Cultural Anthropology.

The results obtained. In the «everyday» worldview, dreaming is perceived as a reaction of the psyche to everyday activities, but in traditional culture it can form its «agenda». So, dreaming can not only reboot the system, but in a certain way reprogram its functionality. The property of the psyche for programming and self-programming can be arbitrary and adjustable. Voluntary rebooting is associated with the psychophysical functions of dreaming (restoration of resources, processing of information, compensation of unfulfilled desires and needs, adaptation of the psyche to new conditions).

In traditional culture, there are ritual mechanisms by means of which regulated suggestion takes place in a limited mode. The corresponding practices resemble the methods of directive hypnosis used by Ukrainian women in relation to their husbands. An important feature of such practices is the determination of the time and place of the ceremony. The nights from Thursday to Friday and from Saturday to Sunday were considered to auspicious, which is due to the mythological semantics of these days of the week. The purpose of performing the relevant rites is to visualize the necessary dream image, with the help of which the behavioral model of a marriage partner, which is necessary for a post somnum woman, is created. The application of magical practices with elements of hypnosis involves the creation of subject installations that functioned as a kind of communication portals associated with the semantics of water (wells, bridges) that were supposed to teleport the dreamer's secret aspirations. The objectification of the «imaginary» strengthens the effect of the ritual in the sense of more effective suggestion, as it stimulates the suggestion of the person who / with whom the corresponding manipulations are carried out. The corresponding actions were not a common phenomenon and related mainly to female reproductive magic aimed at keeping or attracting «her» husband.

Keywords: hypnosis, a well, magic, a bridge, a myth, simulation, suggestion, a rite, subconscious, psyche, Friday, reproduction, a ritual, a dream, a stereotype, Saturday, enchantment, Thursday, marriage, déjà vu.

Вступ. Виокремлення «ірреального» у дискурсі культури виникає внаслідок смислового переодування позитивізмом, орієнтованого на горизонтальну корисність і предметну доцільність. Натомість міф не диференціює ці категорії, у парадигмі якого «матеріальне» є лише ущільненням світу ідей, а «реальне» виступає його видимою проекцією. Відповідні розмежування зумовлені властивостями людського мислення [1], що пояснює, зі свого боку, структуру міфологічної картини світу, яка набуває вигляду парно-протиставної системи балансів і противаг. Очевидно, що компоненти смислових опозицій, за допомогою яких описуються світ, не можуть постійно перебувати у стані критичної напруги. У зв'язку з цим важливого значення набувають перехідні стани, де відбувається злиття межових смислів простору, часу, стану об'єкта або його ознаки. Наприклад, «верху-низу», «правого-лівого», «дня-ночі», «життя-смерті», «сонця-місяця», «молодого-старого», «чоловічого-жіночого», «минулого-майбутнього», «м'якого-твердого», «теплого-холодного» тощо.

Вивчення лімінальних категорій не видається новим і стосується переважно часових, вікових, психологічних і просторових координат, тому є актуальними для представників різних наукових галузей. Крім відомих учених А. Ван Геннепа, М. Еліаде, В. Тернера, К. Гарсеса-Фолі [2], Ч. Камау [3], цікавими є публікації таких модерних українських дослідників, як: С. Пустовалова [4], О. Наумовської [5], С. Вдовченко [6], В. Гончарук, М. Орел [7], В. Дмитрюк [8], М. Маєрчик [9], О. Боряк [10] та ін.

Однак малодослідженим залишаються аспекти, які перебувають на перетині різних гуманітарних напрямів. У цьому аспекті на окрему увагу заслуговують психофізіологічні стани перехідності, що характеризують різні стадії засипання-пробудження, коли відбувається поступове «вимкнення» чи «активація» механізмів реагування на зовнішні подразники. Акцентування уваги саме на цих чинниках зумовлене міфологічним дискурсом сну, що є одним з потужних смислотворчих тригерів культури, навколо якого групуються інші, не менш важливі значеннєві компоненти світоустрою, наприклад «народження-смерті», «світла-темряви», «парування-запліднення» тощо.

Методи нашого дослідження передбачають застосування таких засобів наукового пізнання, які використовуються в суміжних галузях, а саме: пси-

хології, мовознавстві, історії, філософії, культурній антропології.

Основна частина. У традиційних уявленнях сновидіння виконують функцію вищого повідомлення, попередження, навіть, інструкції. Подібна ситуація пояснюється тим, що у міфології час має фрактальну структуру, що описується за допомогою аналогій, зокрема ніч асоціюється з первинним хаосом *ante mundi creationem*¹, коли усі об'єкти видимого світу ще перебувають у латентному стані. У цьому разі сон уявляється як перебування у стані до-творення (до-народження), а сновидіння демонструють приховані аспекти буття, окреслюючи можливі контури майбутнього, тому можуть бути потрактовані як видіння ще не проявленого, але такого, яке вже існує. Напевне в цьому разі сновидіння не можуть залежати від конкретної особи, що підтверджується мовним матеріалом. Пор.: «думати-думаю», «кричати-кричу», «бачити-бачу», «спати-сплю», але не «снити-сню». Річ у тім, що дотичні форми вказують на присутність вольового імпульсу та припускають можливість свідомого впливу на певні процеси, які стосуються переважно об'єктів матеріального світу. Отже, поняття «сну» позбавлене персональної приналежності, оскільки стосується іншої сфери буття, що перебуває поза особистісною компетенцією.

Незважаючи на це, у традиційній культурі (певних її аспектах) передбачено моменти, коли за необхідності надається можливість «регулювати» сновидіння, а в певних моментах моделювати його сюжет. Параметри «потрібного» сновидіння «завантажуються», як правило, безпосередньо перед сном, коли це стосується самого виконавця обряду, або під час швидкого сну (період відносної перцептивної активності), коли вплив спрямовується на сторонню особу². Відповідні процедури обумовлені міфом, оскільки передбачають маніпуляції з психікою іншого. Внаслідок такого впливу відбувається часткове заміщення *personale*-пам'яті індивіда на побічні установки, що можуть сприйматися після пробудження як власні залишкові враження від сновидіння.

¹ Лат. «до творення світу».

² «Треба вийти до води *улівночі*, положить на воду кладку, стать на кладку босими ногами, трясти і казати» або: «Вийти вранці, *чуть стане сонце сходить* <...> *стать перед сонцем і казати*» [12. с. 100, 102].

Характерним прикладом зазначених регуляцій є тексти-навіювання, які виголошували жінки з метою «чарування» свого шлюбного партнера. Щоб він (чоловік) не ходив до інших жінок, потрібно було взяти землі з його сліду, змішати із свяченим маком і обсипати його сонного з ніг до голови, примовляючи: «Я тебе землею та свяченим маком обсипаю і до поганих жінок не допускаю» [11, № 32]. «Забирання» сліду є магичною дією, за допомогою якої відбувається опосередкований вплив на особу, якій він належить³. У такий спосіб здійснюється контроль над її переміщенням, а відтак ймовірними намірами. Можливо, що слід «брали» з правої ноги як знаку сили (пор. з формулами магичного захисту: «Стою правою ногою, щоб усе добре було за мною» або «Стаю правою ногою на поріг, золотою палицею подпираюсь, гадюкою одганяюсь, я до вас з паскою, ви до мене з ласкою, я до вас чорним волом, хай вам язика постають колом»⁴. Посипання «з ніг до голови» магичною сумішшю землі з «правого» сліду і освяченого у храмі маку виконується тоді, коли «чоловік» перебуває у пасивному стані, тобто вплив відбувається поза його волею. «Слід» у цьому разі стає знаком намірів «чоловіка», над якими «жінка» отримує абсолютну владу. Напевне, що у виняткових ситуаціях, коли маніпуляції над сонним «чоловіком» не давали належного результату, застосовували методи безпосереднього впливу на нього, що нагадують техніку директивного гіпнозу. Наприклад, з метою моделювання потрібної поведінки «жінка», яка хоче принадити «чоловіка», зав'язує йому очі хусткою, після чого примовляє: «Через гору йду за собою, (ім'я чоловіка) веду, щоб ти не бачив ні дня, ні ночі, а тільки на мене виклав очі» [11, № 30]. Напевне «гора» виконує функцію сакральної локації, перетнувши яку «чоловік» позбавляється здатності ходити «не туди». Можливо, що програмування «чоловіка» є одним із способів магичного регулювання поведінкової моделі у разі відхилення від норми. Зав'язування очей імітує їхнє закривання під час сну, а хустка є знаком шлюбу⁵. Моделювання відбувається шляхом відтво-

рення необхідного для жінки шаблону поведінки «чоловіка» («виклав очі» — буквально витріщився, що нагадує стан «зачарованого» / гіпнотичного заціпеніння, коли чоловік на певний час потрапляє у виняткову залежність жінки). Відповідні дії співвідносяться з психофізіологічним стереотипом «чоловіки люблять очима, а жінки — вухами»⁶, презентуючи різні види сприйняття інформації через споглядання-відтворення і слухання-говоріння. «Жінка», використовуючи засоби навіювання (зав'язування очей), виконує функцію поведиря і визначає вектор руху «чоловіка», спрямовуючи його у правильному для неї напрямі («за собою <...> веду»). Отже, «дружина» веде тимчасово «засліпленого» (дезорієнтованого, сонного) «чоловіка», що певною мірою дублює мотив виймання сліду і моделює його рух у потрібному / «правому» напрямі (пор. з протилежним: «ходити на ліво»). Очевидно, що у процесі виконання зазначених обрядів наявні елементи гіпнозу — «цілеспрямованого словесно-звукового впливу на психіку людини через загальмовану <...> свідомість, що приводить до несвідомого виконання різних команд і реакцій, що знаходиться при цьому у <...> стані загальмованості організму — дрімоти або псевдосну» [13]. Важливим чинником застосовування тактики гіпнотичного навіювання є виголошення тексту опівночі або перед сходом сонця, тобто у стані швидкого (парадоксального) сну. Існує думка, що переважна більшість сновидінь, здатних до запам'ятання, припадають саме на цю фазу [14], коли відбувається консолідація довготривалої пам'яті із формуванням спогадів [15]⁷. Зокрема когнітивісти К. Луїс і М. Вілсон довели, що у процесі швидкого сну відбувається реактивація спогадів, що дає змогу мозку остаточно закріпити їх для того, щоб згодом було легше оперувати необхідними фактами [16]. Відповідні висновки можуть бути поясненням доцільності виконуваних «жінкою» дій, що стосуються «закріплення» потрібної для неї інформації («тільки на мене виклав очі» / «до поганих жінок не допускаю»).

³ Аналогічні мотиви зустрічаються в інших жанрах усної народної словесності, що свідчить про їхню поширеність: «Ой я ж тебе, мій миленький, зілля не давала, / «Слідок брала, к серцю клала, що вірно кохала».

⁴ Кушова комплексна етнографічна експедиція, село Капустине Шполянського району Черкаської області, 1998 р.

⁵ Дівчина перев'язує хусткою праву руку нареченому, засвідчуючи свої права на нього.

⁶ Звідси припущення про походження візуальних і слухових видів мистецтва, розрахованих на «чоловіче» і «жіноче» сприйняття дійсності. Наприклад, «високої» моди і любовної лірики, які сублімують невикористану сексуальну енергію.

⁷ Мозок спонтанно (?) визначає важливість тієї чи іншої інформації, яка залишається в його файльовій системі й активується під впливом асоціативних зв'язків з реальними подіями.

Як підсилення словесного компоненту застосовувалися акціональні методи навіювання, за допомогою яких «жінка» остаточно «прикріплювала» до себе «чоловіка». Функції сліду могли виконувати інші комунікативні об'єкти, через які здійснювали магичний вплив, зокрема волосина [17, с. 123, 170, 211, 212—216] або нитка (застібка) із сорочки (елемент «культурного» тіла): «Як спить дівка із парубком, то вирве у його волосся, щоб він не чув, і вирве у себе і спалить на страсній свічці, збере попелець у пазуху, зав'яже і носить — страть як буде любить»; «Дівка вийма застібку з сорочки парня і прострига йому волосся навхрест і бере з його сліда землі, і все те зашива в свій пояс. Ленту затягне собі, а свою оддає йому» [18, с. 10]. За логікою міфу волосся, застібка сорочки, земля зі сліду уособлюють «чоловіка», якого буквально «зашивають» у пояс або «кладуть» у пазуху — місце, безпосередньо пов'язаних з жіночими репродуктивними функціями. Радикальним засобом посилення магичної влади «жінки», яка у такий спосіб намагається контролювати усі наміри «чоловіка», є використання атрибутів потойбічного світу. Вочевидь, крім перенесення функціональних ознак цих об'єктів, які у потрібний момент мають знерухомити і засліпити «чоловіка», поставивши його в абсолютну залежність від «жінки» (пор.: «до поганих жінок не допускаю»), застосування поховальних хреста і свічки має зміцнити шлюб на усе життя («до гробової дошки»): «Як жінка хоче, щоб її чоловік любив, то бере троху воску с того хреста, що дають мертвецю в руки, і шматочок хреста, що стоїть на роздоріжжю, кладе це в хустку, що ноги мертвому зав'язують, та й зашиє все в його сорочку» [12, с. 103-к]. Провокування часткового паралічу («не бачив ні дня, ні ночі, а тільки на мене виклав очі» [11, № 30]) може здійснюватися за допомогою магичного посередника-жертви, наприклад, голуба, образ якого асоціюється також з весільною символікою: «Пиймай голуба, вийми із живого очі, його самого пусти, а очі ізсуши і зітри так, щоб був один тільки білий попелець. Потім дай випити, кому слід, приговорюючи: «Як голубу без очей, так би тобі, раб Божий N за мною без очей» [12, с. 103-з].

Лексика і синтактика акціонально-вербальних текстів нагадує, скоріше, інструктивні настанови, дотримання яких унеможливує ситуацію вибору. Незважаючи на міфоритуальну символіку обрядового гіпнозу, очевидно є його раціональна складова, зумовлена

психофізіологічними властивостями особи. У напівсвідомих (перехідних) станах індивід залишається пасивним, але органи його чуття уже активовані, що пояснює образно-сміслові метаморфози, які виникають у сновидця під впливом сторонніх подразників [19]. Наприклад, звук будильника сприймається як відлуння церковного дзвону, шурхіт газонокосарки асоціюється з ревінням потужного двигуна, свист чайника нагадує рух паротягу, а гудіння мобільного телефону «вмикає» відчуття повітряної тривоги. Можливо, що з цим пов'язані ритуальні заборони голосно розмовляти на похоронах, щоб «не будити покійника», який здатен «реагувати» на звуки так само, як той, хто спить⁸. У науковій літературі аналогічні процеси називають парадоксальним сном, під час якого особа гіпотетично здатна запам'ятовувати інформацію [20]. Скоріш за все такий механізм запам'ятання має інші характеристики і відрізняється від активного стану, оскільки на перетині сну і реальності стираються межі уявного і дійсного (нагадує точку біфуркації, коли «космос» і «хаос» чітко не диференційовані, внаслідок чого система стає нестійкою). Занурення у перед-дуальні стани, які частково осмислюються, але ще не — контролюються свідомістю, створює відчуття ілюзорної всеосяжності (складається враження часткового нівелювання часових і просторових обмежень)⁹. Можливо, що інформативно-вербальний вплив на особу, яка перебуває у фазі парадоксального сну, дає певні результати, оскільки в операційну систему психіки інсталюється певний інформаційний маркер (ключове слово: назва предмету або ім'я), який стає сигналом до його активації. У такий спосіб відбувається своєрідне «програмування» подій, які моделюються у паралельній реальності сну і гіпотетично можуть відтворюватися у повсякденні.

Отже, у ситуаціях, пов'язаних з репродукцією, виконання магичних маніпуляцій з тим, хто спить певним чином «програмує» його поведінку. Натомість стан активності у цьому разі мислиться як продовження сновидіння. Очевидно, що за відповідних умов має існувати зворотний зв'язок, який полягає у спробі штучного моделювання «потрібних» сновидінь, що

⁸ У цьому контексті доцільними видаються порівняння з компенсаторними властивостями організму, зокрема у незрячих розвиваються слухові, тактильні й інтуїтивні відчуття.

⁹ Схожі стани властиві хворобливому маренню або видінням під час втрати свідомості [22, с. 53—95; 23, с. 94—109].

сприймаються як віщі, а відтак також мають «програмувальний» контекст. Наприклад, щоб принадити уві сні нареченого, дівчата використовували елементи парціальної магії, зокрема клали під подушку над'їдений і посипаний сіллю кусень хліба. Пояснення таких дій знаходимо у чеських повір'ях, відповідно до яких хлопець, з'ївши уві сні надкушений дівчиною шматок хліба, у реальному житті невідступно слідуватиме за нею [21, с. 519]. Частування хлібом, у свою чергу, зіставляється з обрядами сватання, коли дівчина на знак своєї згоди подає нареченому власноруч спечену паляницю і рушник (пор. з мотивом «прив'язування» хусткою). Кульмінацією весілля є спільне споживання (у передчас шлюбної ночі) обрядового хліба — короваю (втління родючості і достатку, від *korva «корова»), після чого шлюб вважається легітимним. Натомість перед сном моделюється подібна ситуація — дівчина ніби пропонує вкусити хліб майбутньому (побаченому уві сні) нареченому, тобто завчасно дає йому свою згоду¹⁰. Споживання спільної їжі має історико-обрядовий підтекст і власне архайчним родовим трапезам-тризнам, присвячених культу пращурів і відродженню природи, під час яких приносили жертви¹¹, що, відповідно, пояснює їхні моделювальні функції. Інакше кажучи, майбутнє роду залежало від дотримання процедури — тривалості обрядової учти, кількості і якості страв, черговості їхнього споживання, регламентованої поведінки учасників тощо. Рудименти давніх трапез фіксуються також у фіно-угорському обрядовому фольклорі, пов'язаного з магією відродження природи, Звідси семантика образу Царівни Жабі (аналогу Genitrix або Матері Сирої Землі, себто плодючої, живої), адаптованої у середовищі українців-землеробів в образі Василини Премудрої (прототипу Божої Матері): «Почали закушувати; царівна об'їсть кісточку, та й у ру-

¹⁰ Напевне, що зазначені вище факти були поширеним явищем, оскільки відбилися в авторській творчості середини ХХ ст. Мова йде про відомий музичний хіт Володимира Івасюка на слова Богдана Стельмаха: «Запроси мене у сні свої, / В ті, що досі не збулись. / Запроси мене у сні свої, В ті, що збудуться колись».

¹¹ Звідси «жертви», д.-р. жьрати, похідне від ст.-сл. жьрѣ — «ковтнути, приносити жертву божеству», корінь подібний до горло / жерло, звідси: словен. žrēti, д.-чеськ. žřieti, польск. żreć — «жертви, «пити». Споріднене з лит. gėrti, лтш. dzert, — «пити», д.-інд. girāti — «ковтати», garás — «напій» [25, с. 62—63].

кав, вип'є щось — залишки в інший рукав <...>. Дійшла черга танцювати <...>. Махнула правою рукою — стали ліси та води, махнула лівою — почали літати різні птахи» [24, № 267, с. 262]. В українців під час різдвяної вечері батько ховався за великий пиріг, імітуючи тим самим щедрий урожай. Присутність за столом сакральних покровителів, функцію яких виконували тотеми і фетиші, передбачає позитивне і прогнозоване розгортання подій. Цілком ймовірно, що у давнину обрядові трапези влаштовували поряд з капищами чи родовими ідолами, залишки яких подекуди знаходять археологи. У такому разі звичаї влаштовувати родові обіди можуть тлумачитися як жертвоприношення пращурам, мета яких полягає у забезпеченні спільного майбутнього (його прогнозування), що пояснює обов'язкове пригощання (поєднання засобом їжі) усіх присутніх під час перехідних обрядів (родинах, хрестинах, весіллях, похоронах і поминках)¹².

Виконання відповідних дій регламентоване міфом, який визначає час і місце проведення необхідного обряду. Як ми уже зазначали, найсприятливішим вважався час, що ототожнювався з етапами переходу з однієї фази в іншу, як от північ або світанок. Однак стан лімінальності може проектуватися на глобальніші часові виміри, що формують смислові контури культури. Зокрема в контексті місячних циклів час лічять тижнями, дні якого в різних комбінаціях складають бінарну систему. Особливо цікавою видається семантика пар «четвер-п'ятниця», «субота-неділя», що виступають часовими еквівалентами опозицій «чоловіче-жіноче», «завершення-початок». Силова енергетика «чоловічого-жіночого» зосереджується на різновекторному трактуванні фізіології «запліднення-народження», що, у свою чергу, пояснює, чому тексти «на шлюб» і «на здоров'я» виголошували в ніч з четверга на п'ятницю. Наприклад: «Украсти десь ластівине гніздечко, вночі, коли зоряна ніч (з четверга на п'ятницю). Коли зоряна ніч з чужої криниці витягнуть води (також вкрасти), вкинуть у відро з водою гніздечко. Перш, ніж набрать води, казати: «Добрий день, кринице, Божа чарівнице, в тобі є три джерелі, одне медяне, друге водяне, а третє, що любов привертає. Ви, зорі-зориці, вас на небі три сестриці, ви високо живете, а низенько бачите, ви скрізь любов одбе-

¹² Спільне споживання їжі мало також еротичний підтекст, моделюючи запліднення, що пояснює застосування цього звичаю у весільних обрядах.

ріте, в цю воду вкложите, щоб я там перед (ім'я) була горда й мила, як у матері перва дитина» або «Неділя з понеділком, вівторок з серединою, четвер з п'ятницею, субота сама болезні (пристріту) нема»¹³. Обряд чарування має здійснюватися одноосібно, з дотриманням необхідних умов магічного захисту, тому виконується «чужими» руками. Звідси дивні, на перший погляд, настанови: «украсти десь ластівине гніздечко, вночі <...>, з чужої криниці витягнуть води».

Парна семантика міфології «четверга» проявляється у його числовій символіці, як «чіта», що пояснює, чому патроном цього дня виступає бог-громовик (англ. Thur-s(day), нім. Donner-s(tag), або християнізовані гр. Γεώργιος, укр. Юрій [26, с. 28—34]. Напевне, з цим пов'язана історична семантика ідіоми «Після дощюку в четвер», яка може бути рудиментом заклинань під час ритуальних жертвоприношень богу грому і блискавки, де «дощик» асоціюється з принципом небесного запліднення «жіночого» лона землі [27, с. 338], тому в західноєвропейській традиції останній четвер на Масляному тижні називали «жирним». Згодом первісне значення було втрачено і набуло іншого вигляду: укр. «Щоб <...> Перун забив» → «Щоб <...> чорт взяв», нім. «Donner und Doria» → «Щоб <...> кольки вкололи» [12, с. 98]¹⁴. Довершують лімінально-шлюбну семантику четверга обряди, що функціонували до середини ХХ ст. Наприклад, у четвер сваталися (результат чарувань), вважалось, що народжені цього дня мають бути багатими. Натомість тим, хто народився в інші дні імітували щасливе народження у четвер, виготовляючи т. зв. «четвергову сорочку» [28].

Закономірно, що «п'ятниця» символізує принцип народження і зростання — тілесного (пор. англ. Friday, нім. Frei-tag), і духовного — гр. Παρασκευή — «Параскева-п'ятниця». Звідси походження заборон користуватися гострими предметами, зокрема веретеном, голкою, ножицями, які становлять ритуальну небезпеку для «нитки» долі, яку «пряде» жіноча богиня народження (пор. з гр. Мойрами, чеськ. Сречами). Ототожнення прядива з долею має архаїчні витоки і зумовлене причетністю жінки-ткалі до виготовлення

мисливських тенет, від міцності яких залежить достаток роду, а часом життя чоловіків. Звідси особливе ставлення до «сурової», тобто не обробленої нитки [30, с. 231], виготовленої у Страсний четвер, яка є проміжним (межовим) етапом між природним волюнком і власне ниткою¹⁵. Невиконання ритуальних вимог на використання гострих предметів сприймається як неповага до богині долі (ткацтва) і загрожує життю мисливця, тому передбачає покарання, описи яких зустрічаємо у народних переказах [12, с. 214]. Традиційно-шлюбна семантика п'ятниці підтверджується існуванням церковних заборон на інтимні стосунки цього дня: «Шов козак дорогою, а на колоді сиділи: «Е! Дівчина, та п'ятниця!» А вона йому: «Козаче, завтра субота буде, та дівчини не буде»; «Не гляди, що п'ятниця, тоди бери як трахвицця» [31, с. 280].

Принцип відродження реалізується також в інших бінарних парах, зокрема тих, що фіксують ситуацію «завершення-початку». Мова йде про опозицію «субота-неділя», яка позначає закінчення попереднього і початку наступного тижня. Очевидно, що такі вірування обумовлені впливом біблійної традиції, де «субота» є днем Відпочинку Бога, а «неділя» — ототожнюється з Першим днем Творення Світу¹⁶. Відповідні закономірності пояснюють семантику «суботи» і «неділі» у традиційних віруваннях. Зокрема у суботу влаштували поминальні учти, присвячені пращурам-«дідам». Поняття «дід» у цьому контексті указує, скоріше, на приналежність до «іншого» світу, оскільки у суботу «згадували» як чоловіків, так і жінок (пор.: під час тризн душі покійників «годували» ритуальною кашею, яку називали «бабкою»). Спільне поминання дає підстави стверджувати, що субота, на відміну від інших днів тижня, не має статевих ознак: «Неділя з понеділком, вівторок з серединою, четвер з

¹⁵ «Сурова» нитка застосовується в обрядах лікування «нечистих» недуг. Зокрема, зав'язування і перекручування нитки передбачає зникнення бородавок, що «сіються» подібно «нечистим» рослинам (пор. із семантикою заломів і закруток): «Сурувая нитка — ат барадавочек, сколько узелкоу завязать на той нитке і ў колодец ей кінуть» [32, № 350].

¹⁶ «На початку Бог створив Небо та землю. А земля була пуста та порожня, і темрява була над безоднею, і Дух Божий ширяв над поверхнею води. І сказав Бог: Хай станеться світло! І сталося світло. І побачив Бог світло, що добре воно, і Бог відділив світло від темряви. І Бог назвав світло: День, а темряву назвав: Ніч. І був вечір, і був ранок, день перший» (Буття. 1:1—5).

¹³ Кушова комплексна етнографічна експедиція, село Капустине Шполянського району Черкаської області, 1998 р.

¹⁴ У цьому разі «кольки» можуть позначати не лише хвороби, але й «громові стрілки», якими святий Ілля «виколює» нечисту силу [29, с. 561].

п'ятницею, субота сама болезні нема. Неділя настапає, болезнь (пристрит) отступає. Амін»¹⁷. Обрядове запалювання суботнього вогню може бути рудиментами архаїчних кремацій, тому сприймається як засіб ритуального очищення¹⁸. Поминальна семантика суботи пояснює, чому цього дня забороняли інтимні стосунки («бо дитина могла народитися калікою»); кроїти і шити одяг (щоб уникнути наглої смерті)¹⁹, натомість здійснювали ворожіння на сон: «Лажуся спать на Сіанських гарах, ангели па баках, Мати Божья в галавах, Ісус Христос в нагах, субота едніца, якої мне сон присниўся» [32, № 982]. Знаковими у цьому аспекті видаються «чарування», де застосовують персональні речі парубка, зокрема ложку, «ширень з білої кобили», «яйце з-під білої квочки», горнятко з кашею: «Вкрали дівки ложку в парубка, швирень од білої кобили і яйце з-під білої квочки, що сидить. Зварили каші проти неділі уночі, вкинули те яйце, тоєю ложкою помішали і закопали, — де збирається улиця, забили там той швирень і ту ложку та ще потанцювали на тому місці. До вже, де ходить, не ходить парубок, а туди як цуркою тягне» [12, с. 103]. Використання «білих» предметів обумовлене обрядом, оскільки білий колір асоціюється з «Першим» світлом і символізує абсолютний початок. Асоціація «білого» і «останнього» (днів тижня) сполучається з поминальними обрядами, де «білий / цей» світ (видимий-тілесний) протиставляється «білому / тому» світу (невидимому-безтілесному)²⁰. За логікою обряду «нагодовані» кашею пращури мають забезпечити продовження роду, про що свідчить «резюме» обряду: «де ходить парубок, а туди як цуркою тягне (пор. «цур / щур» — архаїчне найменування предка, — «діда»).

З метою відтворення «потрібного» сновидіння практикували також обрядове моделювання за допомогою предметної інсталяції, створюючи екстер'єрну проекцію (міні-театральну декорацію) з потрібних об'єктів, які мали сприяти візуалізації того чи іншо-

го образу. Наприклад, створення муляжів криниці, містка, ріки мали «притягнути» відповідний образ, пов'язаний з «тією» стороною — «чужим» гостем, який у перспективі має стати «своїм» нареченим. Зокрема дівчата, поклавши упоперек посудини з водою гілочку, створювали макет переправи, дублюючи таким чином весільний звичай розливати перед молодими воду, що, у свою чергу, є рудиментом архаїчних обрядів подорожі на «той» берег — територію «чужого» роду. Відтак удавана переправа є інсталяцією весільної подорожі, у результаті якої уві сні має явитися образ майбутнього нареченого. У цьому сенсі моделювання сновидіння нагадує software, яке продукує поведінкові («програмні») алгоритми, що «завантажують» дістану з підсвідомого (або генетичної пам'яті) інформацію в активні «бази даних» носія культури. Внаслідок цього моделюються завершені зразки, які буквально «налаштовують» індивіда на той чи інший стереотип поведінки. Власне кажучи, програмування сновидіння є зворотною стороною сновидних інтерпретацій, оскільки певним чином визначає їхню сюжетіку.

Очевидно, що ефективність моделювання (створення стереотипних ментальних форм) залежить від ступеню міфологізації свідомості. З погляду rationale поодинокі збіги надуманого і озвученого з тим, що дійсно відбувається, пояснюються випадковістю. Однак у міфологічному мисленні кожна ситуація сприймається як наслідок відповідного емоційного стану, а також навпаки — спонтанна дія може спонукати до несподіваних для сучасника висновків. Наприклад, банальне спотикання на рівному місці, мимовільне падіння предмета або несподівана зустріч можуть розцінюватися як попередження або застереження. У зв'язку з цим особливого значення надавали навмисне сказаному, підкріпленому обрядовою дією слову. Вважалося, що у такий спосіб моделюється справжня ситуація, яка є лише наслідковим дублюванням уже сказаного і зробленого. У традиційній культурі ймовірність того, що має збутися, є досить високою. Разом з тим, об'єктивно існує допустима похибка, що передбачає можливі відхилення від прогнозованого результату, яка, на відміну від статистичної, складає приблизно 96—98%. Зокрема магічні дії, за допомогою яких моделюється сновидіння з нареченим, можуть бути результативними з вірогідністю 2—4%, хоча, скоріш за все є наслідком самонавіювання. На

¹⁷ Куцова комплексна етнографічна експедиція, село Капустине Шполянського району Черкаської області, 1998 р.

¹⁸ Пор. праслов. *o, рузь — «упир» («заложний», «чужий») мрець, пов'язане з культом вогню: *o, — префікс заперечення — *руг — «вогнь, горіти», тому буквально етимологізується як «той, хто не відданий вогню» [33, с. 119—124].

¹⁹ У цьому контексті одяг розуміється як «культурне» тіло.

²⁰ Пор. церковні гімни мертвим, а також погребні тропари також виконують в суботу.

відміну від раціонального мислення мінімальний відсоток збігу бажаного і реального у *truditum* не заперечує, а навпаки підтверджує правильність обрядових дій, натомість «залишок» у 96—98% свідчить про неправильне виконання регламенту обряду або «зовнішнє» втручання. Цікавим у цьому контексті є описаний вище механізм моделювання, за допомогою якого створюється предметна інсталяція «порталу» притягнення потрібних образів.

Висновок. На відміну від раціоналізованої буденності, де сновидіння сприймається як реакція психіки на повсякденну діяльність особи, у традиційній культурі воно набуває ширших значень, оскільки може формувати «порядок денний» цієї самої діяльності. Тобто сновидіння є важливим чинником *emotional activity*, оскільки здатне не лише «перезавантажувати» операційну систему носія традиції, за допомогою якої відбувається обробка й адаптація інформації, але певним чином «перепрограмувати» її функціональні можливості.

Властивість психіки до самопрограмування пов'язана з психофізичними функціями сновидіння (відродженням ресурсів, переробкою інформації, компенсацією нереалізованих бажань і потреб, адаптацією психіки до нових умов тощо). Напевне, що в результаті оновлення «завантажуються» нові оперативні дані, «налаштовуються» інші опції, внаслідок чого у підсвідомості вибудовуються конструктивні поведінкові моделі, що діють автоматично і не контролюються свідомістю.

Відповідно існують обрядові механізми, за допомогою яких в обмеженому режимі відбувається штучне навіювання. Відповідні практики нагадують методи директивного гіпнозу, що використовували українки стосовно своїх чоловіків. Метою виконання відповідних обрядів є візуалізація необхідного сновидного образу, за допомогою якого створюється потрібна для жінки *post somnum* поведінкова модель її шлюбного партнера. Застосування магичних практик з елементами гіпнозу передбачає створення предметних інсталяцій, які виконували функції своєрідних комунікаційних порталів, пов'язаних із семантикою води, що мали реалізувати потаємні прагнення сновидиці. Об'єктивізація «уявного» посилює дію обряду в сенсі ефективнішого навіювання, оскільки стимулює сугестію персони, яка / з якою здійснюються відповідні маніпуляції. Відповідні дії не були поширеним явищем і стосувалися пе-

реважно жіночої репродуктивної магії, спрямованої на утримання або принадження «свого» чоловіка. Мова йде про моделі криниць і місточків, що в цьому разі виконують функцію трансгресорів, пов'язаних з моментом переходу з одного стану в інший (психологічні архетипи води і тунелю також асоціюються з народженням і смертю). У процесі виконання обряду відбувається своєрідне «перезавантаження» функціоналу цих об'єктів. Наприклад, традиційно криниця є місцем зустрічі козака з дівчиною, а напування «його» коня з «її» відра стає натяком на майбутні інтимні стосунки [34; 35, с. 209—210]²¹.

Лімінальна семантика обрядів навіювання зумовлює час їхнього виконання, який визначається як пороговий, оскільки стосується зміни добових станів «темряви-світла», «ночі-ранку», «місяця-сонця», що накладається на інші перехідні періоди, пов'язані з опозиціями «чоловічий-жіночий» (четвер-п'ятниця) і «завершення-початок» (субота-неділя). За логікою міфу «завантажена» у нічний час інформація (поведінкова програма) має відтворитися у стані активності (вдень). Скоріше за все відповідні практики пояснюються властивостями мимовільної пам'яті, яка автоматично фіксує останні (передсвітанкові) сновидіння, викликані в т. ч. сторонніми чинниками (музикою, текстом, гіпнотичним впливом тощо)²², а також зіставляється з космогонічними міфами, оскільки слова, що звучать на світанку, є першими, ніби дублюють Перше Слово Творця, за допомогою якого було одухотворено Всесвіт.

1. Иванов В.В. Нечёт и чёт. Асимметрия мозга и динамика знаковых систем. *Иванов В.В. Избранные труды по семиотике и истории культуры. Знаковые системы. Кино. Поэтика.* Москва: Школа «Языки русской культуры», 1998. Т. 1. С. 381—602.
2. Garcés-Foley K. *Death and religion in a changing world.* London: Routledge, 2005. 336 p.
3. Kamau C. What does being initiated severely into a group do? The role of rewards. *International Journal of Psychology.* Vol. 48. 2013. № 3. June.

²¹ «Ой ти, місяцю, я зіронька ясная, / Ой ти, парубок, я дівчина красная. / В вишневім саду я тобі коня пасла. / Ой пасла, пасла — звечора до півночі, / Упала роса на мої карі очі. / Не так на очі, як на русую косу, / Серце парубче — віночка не доношу».

²² Віртуальне моделювання дійсності, яке здійснюється з метою «вольового» принадження шлюбного партнера, дещо нагадує методи НЛП, що реалізуються через об'єкти впливу: ЗМІ, звукову і наочну рекламу і т. п.

4. Пустовалов С.Ж. Обряди переходу та катакомбний поховальний ритуал. *Наукові записки НаУКМА. Теорія та історія культури*. Київ, 2006. Т. 49. С. 62—67. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7ba0b651-6176-4d83-a527-17043e23c969/content> (дата доступу 12.03.2023).
5. Наумовська О. Інваріантна структура обрядів переходу міжсвіття в науковому осягненні Арнольда Ван Геннепа. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Літературознавство. мовознавство. фольклористика*. № 1 (31). 2022. URL: <https://philology-journal.com/index.php/journal/article/download/58/51> (дата доступу 12.03.2023).
6. Вдовченко С. Смерть і народження: обряди переходу в українських народних казках. *Verbum*. № 41: Час переходу. URL: <https://www.verbum.com.ua/08/2019/time-of-transition/the-rites-of-transition-in-ukrainian-fairytales/> (дата доступу 12.03.2023).
7. Гончарук В.А., Орел М.В. Теорія обрядів переходу: історичний аспект. *Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку: Міжнародна науково-практична конференція, м. Одеса, 26—27 січня 2018 року*. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2018. С. 87—90. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/xmlui/handle/6789/8555?show=full&locale-attribute=ru> (дата доступу 14.03.2023).
8. Дмитрюк В. Фотофольклорні аспекти модерних обрядів переходу: від приватних до публічних практик. на матеріалах Одещини. *Народознавчі зошити*. № 5 (149). 2019. С. 1274—1285. URL: <https://nz.lviv.ua/archiv/2019-5/25.pdf> (дата доступу 16.03.2023).
9. Маєрчик М. Ритуал і тіло: структурно-семантичний аналіз обрядів родинного циклу. *Український інститут Гарвардського університету; Національна академія наук України: Інститут народознавства, Інститут Критики, Центр культурно-антропологічних студій*. Київ: Критика, 2011. 325 с.: 80 іл.
10. Боряк О. *Баба-повитуха в культурно-історичній традиції українців: між профанним і сакральним*. Київ: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М.Т. Рильського НАНУ, 2009. 400 с.
11. *Таємна сила слова (заговори, замовляння, заклинання)*. Упор. вст. ст. Г.Б. Бондаренко. Київ: «Знання» України, 1992. 32 с.
12. Чубинський П.П. Мудрість віків. *Українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського: в 2 т.* Київ: Мистецтво, 1995. Т. 1. 224 с.: іл.
13. *Гіпноз: вигадка чи реальність?* URL: http://www.rusnauka.com/40_NNM_2015/Psihologia/7_201951.doc.htm (дата доступу 15.03.2023).
14. Malinowski J.E., Horton C.L. Dreams reflect nocturnal cognitive processes: Early-night dreams are more continuous with waking life, and late-night dreams are more emotional and hyperassociative. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1053810020305389> (дата доступу 16.03.2023).
15. Aamodt S., and Wang S. *Welcome to your brain: Why you lose your car keys but never forget how to drive and other puzzles of everyday life*. New York: Bloomsbury, 2009. 256 p.
16. Sadie Witkowski. *How sound and smell cues can enhance learning while you sleep*. Edited by Pam Weintraub. URL: <https://aeon.co/ideas/how-sound-and-smell-cues-can-enhance-learning-while-you-sleep> (дата доступу 22.03.2023).
17. Темченко А.І. *Традиційні замовляння: семантичні трансформації та обрядові парадигми*. Черкаси: ІнтролігаТОР, 2014. 572 с.
18. Милорадович В.П. *Украинские тайные знания и чары. Украинські чари*. Упор. О.М. Таланчук. Київ: Либідь, 1992. С. 5—13.
19. Юдин К. *К метафизике сновидений*. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Article/Jud_MetSn.php (дата доступу 07.04.2023).
20. Hobson Allan. *13 Dreams Freud Never Had: The New Mind Science Hardcover*, 2004. 224 p.
21. Потебня А.А. *Слово и миф*. Москва: Правда, 1989. 624 с.
22. Білий В. Оповідання український завмиральників. *Етнографічний вісник*. За гол. ред. А. Лободи. 1930. Кн. 9. С. 53—95.
23. Терещенкова С. М. Перекази про завмирання (записано у Звинигородському районі). *Етнографічний вісник*. За гол. ред. А. Лободи. 1930. Кн. 9. С. 97—109.
24. *Народные русские сказки А.Н. Афанасьева: в 3 т.* Отв. ред. Э.В. Померанцева, К.В. Чистов. Москва: Наука, 1984—1985. Т. 2. 1985. 463 с.
25. Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка: в 4 т.* Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачёва; под ред. и с предисл. Б.А. Ларина. Москва: Прогресс, 1986—1987. Т. 2 (Е—Муж). 1986. 672 с.
26. Темченко А. Семантика днів тижня: четвер у міфологічних уявленнях слов'ян (на матеріалі замовлянь). *Народна творчість та етнографія*. 2015. № 3. С. 28—34.
27. Кисіль І. Трансформація давньослов'янської міфології у сучасних слов'янських мовах. *Матеріали до української етнології*. Київ: Інститут мистецтвознавства фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України, 1995. Вип. 1 (4). С. 338—340.
28. Демчик І.Л. Діалектний ідеографічний словник: особливості укладання та побудови. *Science and Education a New Dimension: Philology*. № I (2). Issue 11. Nov. 2013. URL: https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:W3rSMtGLMU8J:scholar.google.com/+%D1%87%D0%B5%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B3+%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA&hl=uk&as_sdt=0,5 (дата доступу 25.03.2023).
29. Толстой Н.И. *Громовая стрела. Славянские древности: этнолингвистический словарь: в 5 т.* Под ред. Н.И. Толстого. Москва: Международные отношения, 1995. Т. 1. С. 561—563.

30. Словар української мови: у 4 т. Упор. з додатком власн. матер. Б. Грінченко. 2-е вид. Київ: Наукова думка, 1996—1997. Т. 4 (Р—Я). 1997. 616 с.
31. *Українські приказки, прислів'я і таке інше*. Збірники О.В. Марковича та інших. Уклад М. Номис. Упор. прим. та вст. ст. М.М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993. 766 с.
32. Полесские заговоры (в записях 1970—1990-х гг.). Сост. подготовка текстов и коммент. Т.А. Агапкиной, Е.Е. Левкиевской, А.Л. Топоркова. Москва: Индрик, 2003. 752 с.
33. Лукинова Т.Б. Лексика славянского язычества. *Этимология 1984*. Отв. ред. О.Н. Трубаев. Москва: Наука, 1986. С. 119—124.
34. «Кони не винні?»: еротична символіка коня в українському фольклорі. URL: <https://webcommunity.org.ua/2011/02/23/koni-ne-vynni-erotychna-symvolika-konyu-v-ukrajinskomu-folklori/> (дата доступу 15.03.2023).
35. Ставицька Л. *Українська мова без табу*. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Київ: Кристика. 2008. 456 с.

REFERENCES

- Ivanov, V.V. (1998). Odd and Even. Asymmetry of the Brain and Dynamics of Sign Systems. In *Ivanov V.V. Selected Works on Semiotics and Cultural History. Sign Systems. Movie. Poetics* (Vol. 1, pp. 381—602). Moscow: School «Languages of Russian Culture» [in Russian].
- Garces-Foley, K. (2005). *Death and Religion in a Changing World*. London: Routledge.
- Kamau, C. (2013, June). What Does Being Initiated Severely into a Group Do? The Role of Rewards. *International Journal of Psychology*, 3 (Vol. 48).
- Pustovalov, S.Zh. (2006). Rites of Passage and Catacomb Burial Ritual. *Scientific Notes of NaUKMA. Theory and History of Culture* (Vol. 49, pp. 62—67). Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7ba0b651-6176-4d83-a527-17043e23c969/content> (Last accessed: 12.03.2023) [in Ukrainian].
- Naumovska, O. (2022). The Invariant Structure of Rites of Transition between Worlds in the Scientific Understanding of Arnold Van Gennep. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Literary Studies. Linguistics. Folkloristics*, 1 (31). Retrieved from: <https://philology-journal.com/index.php/journal/article/download/58/51> (Last accessed: 12.03.2023) [in Ukrainian].
- Vdovchenko, S. Death and Birth: Rites of Passage in Ukrainian Folk Tales. *Verbum*, 41: Time of Transition. Retrieved from: <https://www.verbum.com.ua/08/2019/time-of-transition/the-rites-of-transition-in-ukrainian-fairytales/> (Last accessed: 12.03.2023) [in Ukrainian].
- Honcharuk, V.A., & Orel, M.V. (2018). Theory of Rites of Passage: Historical Aspect. *Philological Sciences: Modern Trends and Development Factors: International Scientific and Practical Conference, Odesa, January 26—27, 2018*. Odesa: Southern Ukrainian organization «Center for Philological Research». P. 87—90. Retrieved from: <https://dspace.udpu.edu.ua/xmlui/handle/6789/8555?show=full&locale-attribute=ru> (Last accessed: 14.03.2023) [in Ukrainian].
- Dmytriuk, V. (2019). Photo-Folkloric Aspects of Modern Rites of Passage: from Private to Public Practices: on the materials of Odeshchyna. *Ethnological Notebooks*, 5 (149), 1274—1285. Retrieved from: <https://nz.lviv.ua/archiv/2019-5/25.pdf> (Last accessed: 16.03.2023) [in Ukrainian].
- Mayerchuk, M. (2011). Ritual and Body: Structural and Semantic Analysis of Family Cycle Rites. *Ukrainian Institute of Harvard University; National Academy of Sciences of Ukraine: Institute of Folklore; Institute of Criticism; Center for Cultural and Anthropological Studies*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
- Boryak, O. (2009). *The Midwife in the Cultural and Historical Tradition of Ukrainians: between the Profane and the Sacred*. Kyiv: Institute of Art History; Folklore and Ethnography named after M.T. Rylsky of National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- (1992). *Secret power of words (charms, spells)*. Kiev: Znanynya [in Ukrainian].
- Chubynsky, P. P. (1995). *The Wisdom of the Ages. Ukrainian Ethnography in the Creative Heritage of Pavlo Chubynsky: in 2 vol. (Vol. 1)*. Kyiv: Art [in Ukrainian].
- Hypnosis: fiction or reality?* Retrieved from: http://www.rusnauka.com/40_NNM_2015/Psihologia/7_201951.doc.htm (Last accessed: 15.03.2023) [in Ukrainian].
- Malinowski, J.E., & Horton, C.L. *Dreams Reflect Nocturnal Cognitive Processes: Early-Night Dreams are More Continuous with Waking Life, and Late-Night Dreams are More Emotional and Hyperassociative*. Retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1053810020305389> (Last accessed: 16.03.2023).
- Aamodt, S., & Wang, S. (2009). *Welcome to Your Brain: Why You Lose Your Car Keys but Never Forget How to Drive and Other Puzzles of Everyday Life*. New York: Bloomsbury.
- Witkowski, Sadie. *How Sound and Smell Cues Can Enhance Learning while You Sleep*. Edited by Pam Weintraub. Retrieved from: <https://aeon.co/ideas/how-sound-and-smell-cues-can-enhance-learning-while-you-sleep> (Last accessed: 22.03.2023).
- Temchenko, A.I. (2014). *Traditional Orders: Semantic Transformations and Ritual Paradigms: Monograph*. Cherkasy: IntroligaTOR [in Ukrainian].
- Myloradovych, V.P., & Talanchuk, O.M. (Ed.). (1992). *Ukrainian Secret Knowledge and Charms. Ukrainian Charms* (Pp. 5—13). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Yudin, K. *To Metaphysics of Dreams*. Retrieved from: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/Article/Jud_MetSn.php (Last accessed: 7.04.2023) [in Russian].
- Hobson, Allan. (2004). *13 Dreams Freud Never Had: The New Mind Science Hardcover*.
- Potebnya, A.A. (1989). *The Word and the Myth*. Moscow: Pravda Publishing House [in Russian].
- Bilyi, V., & Loboda, A. (Ed.). (1930). Tales of the Ukrainian Dyers. *Ethnographic Bulletin* (Book 9, pp. 53—95) [in Ukrainian].

- Tereshchenkova, S.M., & Loboda, A. (Ed.). (1930). Tales of Dying (Recorded in Zvinyhorod District). *Ethnographic Bulletin* (Book 9, pp. 97—109) [in Ukrainian].
- Afanasyev, A.N., Pomerantseva, E.V., & Chistov, K.V. (Eds.). (1985). *Folk Russian Fairy Tales*: in 3 vol. (Vol. 2). Moscow: Nauka [in Russian].
- Fasmer, M., Trubachev, O.N., & Larin, B.A. (Ed.). (1986). *Etymological Dictionary of the Russian Language*: in 4 vol. (Vol. 2 (E—Муж)). Moscow: Progress [in Russian].
- Temchenko, A. (2015). Semantics of the Days of the Week: Thursday in the Mythological Representations of the Slavs (a Study of Orders). *Folk Creativity and Ethnography*, 3, 28—34 [in Ukrainian].
- Kysil, I. (1995). Transformation of Ancient Slavic Mythology in Modern Slavic Languages. *Materials for Ukrainian Ethnology*. Kyiv: Institute of Art History of Folklore and Ethnology named after M.T. Rylsky of National Academy of Sciences of Ukraine (Issue 1 (4), pp. 338—340) [in Ukrainian].
- Demchyk, I.L. (2013, november). Dialect Ideographic Dictionary: Features of Arrangement and Construction. *Science and Education: a New Dimension: Philology, I (2)*. (Issue 11). Retrieved from: https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:W3rSMtGLMU8J:scholar.google.com/+%D1%87%D0%B5%D1%82%D0%B2%D0%B5%D1%80%D0%B3+%D1%81%D0%B%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA&hl=uk&as_sdt=0,5 (Last accessed: 25.03.2023) [in Ukrainian].
- Tolstoy, N.I. (Ed.). (1995). Thunder Arrow. *Slavic Antiquities: Ethnolinguistic Dictionary*: in 5 vol. (Vol. 1, pp. 561—563). Moscow: International relations [in Russian].
- Hrinchenko, B. (Ed.). (1996). *Dictionary of the Ukrainian language*: in 4 vol. (Vol. 4 (А—Я)). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Pazyak, M.M., & Nomis, M. (Ed.). (1993). *Ukrainian Proverbs*. Sayings and so on. O.V. Markovych's and others Collections. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Agapkina, T.A., Levkivskaya, E.E., & Toporkov, A. L. (Eds.). (2003). Polesye Conspiracies (in the Records of the 1970—1990s). Moscow: Indrik [in Russian].
- Lukinova, T.B., & Trubachev, O.N. (Ed.). (1986). Vocabulary of Slavic Paganism. *Etymology 1984* (Pp. 119—124). Moscow: Nauka [in Russian].
- «Horses are not to Blame?»: the Erotic Symbolism of the Horse in Ukrainian folklore. Retrieved from: <https://webcommunity.org.ua/2011/02/23/koni-ne-vynni-erotychna-symvolika-konya-v-ukrajinskomu-folklori/> (date of access 15.03.2023) [in Ukrainian].
- Stavytska, L. (2008). *Ukrainian language without taboos. A dictionary of profanity and its equivalents*. Kyiv: Critics [in Ukrainian].